

УДК 316.477

Ієрархія життєвих цінностей та стратегій сучасної української молоді (на прикладі дослідження учнівської молоді м. Орджонікідзе)

П.І. ДРАГОЙ

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ,
Україна, E-mail: polinakustova1@yandex.ru

Авторське резюме

У даній статті розглянуті особливості формування життєвих стратегій учнівської молоді в сучасному українському суспільстві. Згідно з соціологічними уявленнями, саме молодь є тією силою, яка має величезний потенційний ресурс і за певних соціальних обставин швидко перетворюється на активну силу соціально-економічних, політичних і культурних трансформацій. Така ситуація може скластися лише за умови, якщо молоде покоління, особливо учнівська молодь, відповідним чином підготовлене до життя. Тому дослідження сутності молоді як специфічної соціально-демографічної спільноти, характеру і особливостей її соціалізації має велике теоретичне і практичне значення. Це дає змогу, з одного боку, створити умови для саморозвитку і самореалізації учнівської молоді, а з іншого – включити її в усі суспільні процеси з метою прогресивного поступу суспільства.

Життєві стратегії та соціальна практика сучасної учнівської молоді, як і інших масових акторів, зараз перебуває під впливом процесів соціальної трансформації сучасного українського суспільства. Серед чинників, що зумовлюють процес соціального самовизначення учнівської молоді, важливе місце займають ціннісні орієнтації як найважливіший елемент життєвих стратегій.

Результати дослідження життєвих стратегій учнівської молоді та ціннісного компонента, зокрема, показали, що в побудові плану свого життя молодь найчастіше спирається на такі цінності, як особистісне зростання, прихильність та любов, міжособистісні відносини та спілкування, автономність, безпека та захищеність. Відповідно до цих цінностей молоді люди формулюють ключові життєві цілі власного

© П.І. Драгой, 2014

життя та організують свою поведінку. Робиться висновок, що сучасна учнівська молодь при побудові власної життєвої стратегії орієнтується на власні, а не суспільні проблеми, а соціальна динаміка базових напрямів парадигми життєвих стратегій здійснюється суперечливо й непослідовно.

Ключові слова: життєва стратегія, життєві цінності, ієрархія, учнівська молодь, трансформація.

Hierarchy of life strategies of modern ukrainian youth (by investigation of the Ordzhonikidze cities student youth)

P.I. DRAGOY

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university, Dnepropetrovsk, Ukraine

E-mail: polinakustova1@yandex.ru

Abstract

Peculiarities of the formation of life strategies of youth in the modern Ukrainian society are regarded in the article. Young people are the force that has a huge potential resource. This is said by various sociological studies. Youth is rapidly turned to the active force of socio-economic, political and cultural transformations in certain social situations. This situation can arise only on condition that the young generation especially pupils, adequately prepared for life. Therefore, the study of the essence of youth as a specific socio-demographic community, their nature and characteristics of socialization has great theoretical and practical significance. This allows, on the one hand, to create the conditions for self-development and self-realization of students, on the other - to include them in all social processes to the progressive development of society.

Life strategies and social practices of the modern youth, as well as other public actors, now is under the influence of processes of social transformation of modern Ukrainian society. Value orientation as an essential element of life strategies occupy an important place among the factors that contribute to the process of social self-determination of students.

Youth is often based on a values such as personal growth, love and commitment, interpersonal relations and communication, autonomy, safety and security during constructing a life plan. This was showed by the results of study students life strategies and valuable component. Young people articulate key goals in life their lives and organize their behavior according to these values. In conclusion we can mention that modern student youth focused on their own problems, don't focused on social problems in constructing their own life strategies. social dynamics of paradigm of life strategies basic directions is carried contradictory and inconsistent.

Keywords: life strategy, life values, structure, students, transformation.

Постановка проблеми. Проблема формування та реалізації життєвих стратегій учнівської молоді входить в коло тем, що становлять науковий інтерес як для аналізу цієї соціально-демографічної групи, так і для розуміння подальших перспектив розвитку всього суспільства. Лібералізація і відмова від уніфікованих моделей розвитку молоді, її інтеграції в суспільство, спричинили зміни в способах самовизначення і самореалізації молодих людей у різних сферах життєдіяльності. Зниження інституціонального впливу, розширення простору для самостійного конструювання біографій у зв'язку, з появою великого числа альтернатив розвитку ставить молодь перед необхідністю самостійного вибору життєвих орієнтирів і шляхів їх реалізації. Це посилює значення суб'єктних засад молоді у плануванні та організації свого життя і актуалізує необхідність виробляти власні життєві стратегії.

Висока частка випадкових факторів і ескалація ризику на інституціональному рівні знижує передбачуваність індивідуальних виборів і рішень. Це породжує численні суперечності у життєвих стратегіях особливо учнівської молоді, порушуючи їх внутрішню логіку і цілісність. Пошук шляхів подолання невизначеності активізує нові форми організації життєдіяльності і знаходить відображення в нових зразках життєвих стратегій. Це актуалізує

необхідність їх дослідження. Між тим, молодь, що навчається, як суб'єкт суспільних відносин відрізняється особливим характером життєвих стратегій. Він обумовлений перехідністю і крайньою нестійкістю її соціального стану і свідомості, займаних нею позицій і засвоєваних зразків, що також породжує суперечності і вимагає самостійного вивчення.

Таким чином, актуальність теми зумовлена, по-перше, недостатньою соціологічною розробленістю механізму формування та реалізації життєвих стратегій учнівської молоді в сучасному українському суспільстві, по-друге, необхідністю обґрунтування соціологічної концепції життєвих стратегій в умовах трансформації українського суспільства з урахуванням її соціально-групових особливостей.

Проблема дослідження полягає в суперечностях, що виникають під час формування життєвих стратегій учнівської молоді в процесі навчання.

Аналіз досліджень і публікацій. Різні аспекти формування життєвих стратегій розглянуті в роботах зарубіжних дослідників. У них виділяються цінності – В. Франкл, А. Маслоу, Р. Мертон, життєві завдання – Н. Кантор, особисті прагнення – Р. Емонс, життєвий світ – Е. Гуссерль, П. Бергер, Т. Лукман. З-поміж російських та білоруських дослідників цьому питанню приділяли значну увагу А.Е. Долга-

нова, Л.Н. Коган, В.І. Лісовський, Л.Я. Рубіна, М.Н. Руткевич, В.І. Чупров, А.В. Соколова, І.О. Щербаков, А.С. Ваторопіна, Л.С. Щенников, а також П.О. Водоп'янова, А.І. Зеленкова, М.А. Можейко, Я.О. Яцкевич та інші. Результати соціологічного вивчення життєвих стратегій представлені в роботах вітчизняних науковців: В. Арбеніної, В. Бакірова, О. Балакіревої, Є. Головахи, О.Г. Злобіної, В. Ніколаєвського, С. Оксамитної, Н. Победи, Л. Сокурянської, І. Шеремет, Н. Шуст, О. Якуби, О. Яременка та інших.

Питання життєвих планів і стратегій молоді залишається до кінця не вивченим. Незважаючи на те, що поняття «стратегії» стало предметом широких досліджень багатьох наук, до останнього часу серед дослідників немає одностайної думки щодо їх класифікації. У загальному вигляді можливе виділення трьох різнопредметних підходів до розгляду цього поняття: як соціальної проблеми (Т. Бутківська), як педагогічної проблеми (О. Вишневський, П. Ігнатенко, В. Струманський), як психологічної проблеми (І. Бех, М. Боришевський, Г. Ващенко, Т. Яценко). Водночас соціологічних досліджень стану життєвих цінностей учнівської молоді в умовах сучасного українського суспільства існує недостатньо, що й зумовлює вибір теми даного дослідження.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей формування життєвих стратегій учнівської молоді в умовах сучасного українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. У соціологічній літературі існує безліч дефініцій поняття «життєва стратегія», проте у цих визначеннях досі немає логічної чіткості і ясності. Проведений аналіз різних методологічних підходів, що склалися у вітчизняній науці, дозволяє зробити висновок, що поняття «життєва стратегія» трактується, щонайменше, у двох значеннях:

- в широкому – як своєрідна система перспективного орієнтування особистості у своєму життєвому світі, включаючи в себе свідомі і поведінкові характеристики, які необхідні і достатні для формування та реалізації майбутнього життя;

- у вузькому значенні – як стійка сукупність перспективних орієнтацій щодо свого індивідуального життя, локалізованих у свідомості особистості і трансформуються в систему її поведінкової готовності [4].

Ми в своєму дослідженні виходили з того, що під життєвою стратегією розуміють більш-менш усвідомлений спосіб конструювання людиною власного життя відповідно до притаманної їй системи цінностей, сенсів і цілей. Вона організує цілісність життєдіяльності, визначає спосіб буття людини, є важливим критерієм зрілості особистості. Життєва стратегія – один із основних регуляторів соціальної поведін-

ки особистості та залежить від обраного типу.

Найпоширеніші на даний час класифікації стратегії життя використовують такі ознаки:

– соціально-економічний стан людини (стратегії благополуччя, успіху, самореалізації);

– за способом вирішення життєвих протиріч, конфліктів (стратегії захисні, відмовлення, пристосування);

– за співвідношенням сил протидіючих сторін і «силового поля» факторів, що впливають (стратегії наступальні й оборонні) [5, с. 173-174].

Наведені життєві стратегії є типовими для більшості людей. Багатьом необхідно вибирати стратегію, яка відповідає місії та цілі життя. Зміна стратегії природна, якщо вона є наслідком зміни об'єктивних умов і обставин. Отже, найважливішими складовими частинами життєвих стратегій є цілі життєдіяльності та засоби їх реалізації. Їх співвідношення у свідомості індивіда обумовлює відповідні доміанти життєвих стратегій. Для того, щоб життєва стратегія була сформована, необхідно, щоб особистість спочатку сформувала індивідуальну систему життєвих цінностей [4].

Проблема формування та реалізації життєвих стратегій учнівської молоді входить у коло тем, що становлять науковий інтерес як для аналізу цієї соціально-демографічної групи, так і для розуміння подальших перспектив розвитку всього суспільства. Особливо складно доводиться учнівській молоді в сучасному українському суспільстві. Соціально-групова специфіка учнівської молоді проявляється в життєвих стратегіях. Учнівська молодь являє собою суб'єкт суспільних відносин, тому нестійкість життєвих стратегій є наслідком переходності її соціального статусу і лабільності свідомості.

Вітчизняні науковці наголошують на тому, що соціальні проблеми молоді, яка здобуває освіту, – це не будь-які суперечності її життєдіяльності, а лише ті, які поглиблюються і свідчать про недостатність існуючих способів їх вирішення, а отже, призводять до появи дезорганізуючих процесів у системі «суспільство-молодь» [6, с. 24].

Проаналізуємо статистичні дані стосовно життєвих стратегій молоді за останні роки.

Третина українських випускників планує сьогодні здійснити успішну кар'єру в суспільно-політичній сфері або бізнесі. Таку нову тенденцію співробітники Інституту соціології НАН України та Інституту педагогіки НАПН України зафіксували в опитуванні «Нове покоління на порозі дорослого життя: цінності, життєві плани, вибір професії». Це опитування проводилося у вересні-жовтні 2011 року і презентовано на засіданні «круглого столу» «Нове покоління на порозі дорослого життя:

цінності, життєві плани, вибір професії» [3]. Згідно з результатами опитування, 65% випускників думає про власне майбутнє з інтересом (цей показник у громадян України складає всього 16,2%), з оптимізмом – 56,8%, з надією – 50,3%. 39,3% опитаних дивляться в майбутнє з упевненістю, 38,9% – з радістю. Рівень тривожності в молоді становить 29,8%, задоволення – 27,5%, розгубленості – 25,4%, страху – 20,6%, безвиході – 6%, песимізму – 3,7% (умови опитування припускали, що респонденти могли дати кілька варіантів відповідей).

У планах учнівської молоді на доросле життя (можна було дати не більше трьох відповідей) – створення сім'ї (58,9%), цікава робота і заняття улюбленою справою (43,8%), отримання хорошої освіти (39,9%). На четвертій позиції – бажання зробити успішну кар'єру в суспільно-політичній або бізнес-сфері (31,2%).

За словами О.Г. Злобіної, молодих людей, які мріють про закінченні навчання зробити успішну суспільно-політичну або бізнес-кар'єру, більше, ніж тих, хто хоче досягти матеріального благополуччя (21,2%). «Це нова тенденція в життєвих орієнтирах учнів», – зазначає О.Г. Злобіна. При цьому лише 7,4% хочуть, якомога повніше реалізувати свої здібності і таланти [1, с. 65].

Згідно з опитуванням створити власний бізнес хочуть 18,9% майбутніх випускників, багато подорожувати – 12,5%, бути успішними в будь-якій сфері – 12,2%, виїхати жити і працювати за кордон – 11,9%, приносити користь людям – 8,3%.

Як свідчить дослідження, 35,9% випускників оцінюють сучасні можливості, якими можуть скористатися як «достатні і цілком достатні». В той же час розділяють таку думку своїх учнів всього 10,5% вчителів. «Деякі обмеженими і сильно обмеженими» вважають сучасні можливості 59,8% респондентів.

Згідно з результатами соціологічного дослідження, проведеного в березні 2012 року Інститутом Горшеніна, кожна друга молода людина (47,3%) вважає найбільш важливою проблемою свого населеного пункту економічний розвиток. Далі йдуть корупція і хабарництво – 31,2%, політична нестабільність – 29,8%, а також алкоголізм і наркоманія – 26,2%, і соціальний захист населення – 20,7%. Проблеми освіти турбують 19,2%, молодіжна політика – 18,2%, проблеми охорони здоров'я – 14,6%, злочинність – 13,2%, боротьба з бідністю – 13,2%, криза моралі, культури, моральності – 12,9% молодих людей України. Для 48% молодих українців практичне значення має така демократична цінність, як свобода слова [2].

Найбільше молодь боїться сьогодні залишитися без матеріальних засобів існування, побоюється розгулу злочинності, боїться зали-

шитися без друзів, втратити роботу і диктатури влади, яка може призвести до обмеження свободи її дій [2].

У той же час аналіз ряду інструментальних цінностей, показує основний вектор змін ціннісних систем покоління, що виросло в умовах ринкових реформ – серед молоді більшість переконана, що матеріальних успіхів люди повинні домагатися самостійно. Однак переконання молодих українців у тому, що бідність – справедлива доля тих, хто не забезпечив своє матеріальне благополуччя, аж ніяк не є проявом їх жорстокості або егоїзму. Життєві стратегії та соціальна практика сучасної учнівської молоді, як і інших масових акторів, зараз перебуває під впливом процесів соціальної трансформації сучасного українського суспільства. Сьогодні ми маємо справу з явищем досить глибокого порядку – зламом колективістсько-патерналістського типу свідомості, що бере свій початок ще в суспільній громаді, яка дбала про своїх найбідніших членів. На зміну йому в сучасне українське молодіжне середовище входить модель індивідуалістичної утилітарної свідомості західного типу. Наріжна основа цього типу свідомості – людина «сама себе створює», а отже, сама несе відповідальність за наслідки всіх своїх дій. Результати всеукраїнських досліджень корелюють з авторським емпіричним дослідженням стратегічних орієнтирів учнів ПТУ, проведене в квітні-травні 2013 року у м. Орджонікідзе Дніпропетровської області. Дане дослідження дозволило нам скласти уявлення про деякі аспекти ціннісних орієнтацій учнівської молоді та їх вплив на формування життєвої стратегії.

Методом отримання інформації слугувало анкетування шляхом самозаповнення запитальника М. Рокича. Досліджувана сукупність – учні 1 і 3 курсу ПТУ. Для діагностики індивідуальних ієрархій цінностей М. Рокич розробив метод, що став досить популярним – метод прямого ранжування цінностей, які згруповано у два списки, – термінальні та інструментальні цінності [7, с. 140].

Аналізуючи результати анкетування, можна зробити наступні висновки. В ієрархії термінальних цінностей абсолютно домінують такі цінності: здоров'я (фізичне і психічне); щасливе сімейне життя; впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів). В ієрархії інструментальних цінностей абсолютно домінують такі цінності: життєрадісність (почуття гумору); вихованість (гарні манери). Третє рангове місце розділили такі цінності, як: чесність та акуратність; широта поглядів. Порівняльний аналіз результатів дослідження дозволив виявити, що потреба в чесності, правдивості, щирості займає провідне місце в ієрархії життєвих цінностей у учнів 1 курсу. Проте ця потреба перемістилася

на третє місце і стала менш значимою для студентів 3 курсу, для яких домінуючою стає потреба «життєрадісність (почуття гумору)». Такі потреби як: дисциплінованість, терпимість, чуйність та дбайливість для студентів 3 курсу втратили свою значимість. Студенти старших курсів відрізняються більш високим рівнем суб'єктивного контролю, самоактуалізації, їхні життєві цілі є більш осмисленими.

Змістовно ієрархія життєвих стратегій, за даними дослідження, виглядає таким чином. Головними цілями респонденти відмітили матеріальний достаток, успішну кар'єру, вірних друзів і спілкування. Досить велике значення отримали і такі позиції, як щасливе сімейне життя і здоров'я. При цьому особистий вибір з того ж переліку абсолютно збігається з середнім по групі, тобто, пріоритетні цілі «малого кола» збігаються з особистими цілями респондента. З приводу особливостей ієрархії цілей можна відмітити наступне. По-перше, ці переваги пов'язані з особисто-біографічними цілями в радіусі «близької» комунікативної групи (друзі, батьки, сім'я). По-друге, у списку цих переваг відсутні колективістські цінності і орієнтація на «далекій» комунікативний круг (громадське визнання, користь для суспільства, людей і тому подібне). Крім того, вказані позиції абсолютно не пов'язані з гедоністичними цілями (відпочинок, подорож, задоволення), але прив'язані виключно до досягницьких стратегій.

Висновки. Таким чином, життєві стратегії сучасної учнівської молоді в суспільстві, що трансформується, відображають зміни, що відбуваються в ньому протягом останніх років. Результати дослідження життєвих стратегій учнівської молоді та ціннісного компонента,

зокрема, показали, що в побудові плану свого життя молодь найчастіше орієнтується на такі цілі, як особистісне зростання, здобуття прихильності та любові, кар'єрні досягнення, побудова міжособистісних відносин та спілкування, прагнення до автономності, безпеки та захищеності. Молоде покоління досить високо оцінює свої можливості в тому, щоб створити міцну, щасливу сім'ю, отримати гарну освіту і престижну роботу, побувати в різних країнах світу, заснувати свій власний бізнес і т.п. Здається можливим пояснення цих переконань малим соціальним досвідом, вираженим життєвим оптимізмом молодих людей, а також їх впевненістю у тому, що в нових соціально-економічних і політичних умовах їм буде легко досягти бажаних результатів.

Отже, отримані результати показали, що сучасна учнівська молодь при побудові власної життєвої стратегії орієнтується на власні, а не суспільні проблеми. Виявлені розбіжності у стратегічних пріоритетах студентів 1 та 3 курсів дають можливість зробити висновок, що соціальна динаміка базових напрямів парадигми життєвих стратегій здійснюється суперечливо й непослідовно. Наведені дані дозволяють говорити про те, що у молодіжному середовищі існують індивідуалістичні орієнтації, які набувають завершеної форми. Це виражається в зростанні індивідуалістичних настроїв і падінні поширеності патерналістських очікувань.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямку є вивчення структурної організації життєвих стратегій молоді, а також особливостей функціонування когнітивного, емоційного, регулятивно-поведінкового та практичного компонентів життєвих стратегій молоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Злобіна О. Суспільна криза і життєві стратегії особистості [Текст] / О. Злобіна, В. Тихонович. – К.: Стило, 2011. – 238 с.
2. Молодь України: Всеукраїнське дослідження / Інститут Горшеніна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/496428-molod-pishaetsya-gromadyanstvom-hoche-vijhati-ne-pe-i-ne-mae-seks-partnera-opituvannya.html> - Назва з екрана
3. Нове покоління на порозі дорослого життя: цінності, життєві плани, вибір професії: опитування / Інститут соціології НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/nove-pokolinnja-na-porozi-doroslogo-zhittja-cinnosti_-zhittevi-plani_-vibir-profesii.htm - Назва з екрана
4. Основные подходы к исследованию жизненных стратегий личности [Електронний ресурс] // Синягин Ю.В., Переверзина О.Ю., Яковлева Ю.А., Полякова А.В. // Акмеология. – 2010. – № 1. – Режим доступу: http://polga.pro/?page_id=173- Назва з екрана
5. Резник Ю.М. Жизненные стратегии личности (опыт комплексного анализа) [Текст] / Ю.М. Резник, Е.А. Резник. – М.: Ин-т человека РАН, Независимый ин-т гражданского об-ва, 2002. – С. 173-174.
6. Сокурская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода: монография [Текст] / Л.Г. Сокурская; Харьк. нац. ун-т им. В.Н. Каразина. – Х., 2006. – 576 с.
7. Черних В.П. Ціннісні орієнтації студентської молоді в умовах переходу до ринкової економіки [Текст] / В.П. Черних, Л.Г. Кайдалова // Проблеми освіти. – 2005. – № 5. – С. 139-143.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2014

REFERENCES:

1. *Zlobina O., Tykhonovych V.* Suspil'na kryza i zhyttyevi stratehiyi osobystosti (Public crisis and life strategies of personality). Kyiv, 2011, 238 p.
2. *Molod' Ukrainy: Vseukrayins'ke doslidzhennya* (Young people of Ukraine : Allukrainian research). *Instytut Horshenina*. Regime to access: <http://www.unian.ua/news/496428-molod-pishaetsya-gromadyanstvom-hoche-vijhati-ne-pe-i-ne-mae-seks-partnera-opituvannya.html>
3. *Nove pokolinnya na porozhi dorosloho zhyttya: tsinnosti, zhyttyevi plany, vybir profesiyi: opytuvannya* (New generation on the threshold of adult life : values, vital plans, choice of profession : questioning). *Instytut sotsiolohiyi NAN Ukrainy*. Regime to access: http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/nove-pokolinnja-na-porozhi-doroslogo-zhittja-cinnosti_zhittevi-plani_vibir-profesii.htm
4. *Osnovnyie podhody k issledovaniyu zhiznennyih strategiychichnosti*. (The main approaches to the study of individual life strategies). *Akmeologiya*. 2010. № 1. Mode of access: - http://polga.pro/?page_id=173- Nazva z ekranu
5. *Reznik Ju.M., Smirnov E.A.* Zhiznennyye strategii lichnosti (opyt kompleksnogo analiza) (Lifel strategies of personality (experience of complex analysis). Moskva, 2002, pp.173-174.
6. *Sokurjanskaja L. G.* Studenchestvo na puti k drugomu obshhestvu: cennostnyj diskurs perehoda: monografija (Student on a way to other society: valued diskurs of transition : monograph). Har'kov, 2006, 576 p.
7. *Chernykh V.P., Kaydalova L.H.* Tsinnisni oriyentatsiyi student • s'koyi molodiv umovakh perekhodu do rynkovoy ekonomiky (Valued orientations of student got younger terms of passing to the market economy). *Problemy osvity*, 2005, no. 5, pp. 139-143.

Драгой Поліна Іллівна – студент

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Адреса: 49010, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, буд. 72

E-mail: polinakustova1@yandex.ru

Dragoy Polina Illivnah – student

The Oles Honchar Dnepropetrovsk national university

Address: 72, Gagarin Avenue, Dnipropetrovsk, 49010

E-mail: polinakustova1@yandex.ru